

A Könyvtárak Gazdasági Társasága az együttműködés egy lehetséges formája

Ambrus Zoltán

A Könyvtárak Gazdasági Társasága, bár korát tekintve fiatal szervezet és eredményei különösen szerénységre intenek, de hozzájárulhat a könyvtári szervezet, tágabban a magyar kulturális élet szükséges átalakításának jelzésére. A Társaság nem egészen újkeletű, nem a mostani forradalmi idők eredménye, hanem egy korábbi időszak szerény kezdeménye, azoknak a kis próbálkozásoknak egy példája, melyek belekaptak és kiakasztották az egy rugóra járó szisztémát, legyen szó akár kultúráról, akár politikáról. Időszerűségét sajnos mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a járomszalag talán épp a kultúrában oldatik meg legnehezebben, talán itt sérül a legtöbb személyes egzisztencia és látszatra itt válik a legtöbb "eredmény" is semmissé. Tehát a mi kis könyvtárügyünkben sajnos még nem vált, válhatott valami szépemlékű múltbeli erőlködéssé, túlhaladott ócskasággá. Ezt láttatja az is, hogy a mi kis könyvtárügyünk néhány vezetőjét még ma is ellenérzésekkel telíti. Pedig az almáskertben a csósz régen sem ok nélkül szaporázta lépteit a kerítés mellett. Még van, aki siet kijelentni, hogy "Magyarország fővárosa nem véletlenül Budapest..." De innen már önkényszerítéssel kell visszatérnem a tárgyszerűséghez, igyekezőn bizonyítani, volt alapja és főleg oka a gazdasági társasági létrehozásának.

Múltbeli kihívások-(legalább) jövőbeli válaszok

Ha valaki ma azzal érvel, hogy a magyar könyvtárügyben e politikai földindulást követve valami újkeletű szakmai leépülés és működési lehetetlenülés megy végbe, enyhén szólva téved. E tudatosan lágyított minősítést csak azért kockáztatom meg, hogy ne kelljen már az elején ezt az egyébként eléggé elterjedt és kényelmes nézőpontot egy legyintéssel elintéznem. Nem, mert ez annál sokkal veszélyesebb, rombolóbb, talán még félelmetes is, ha egy új rendszer, újrendszerű kulturális ellátási módjára gondolok. Tudniillik ebben a megközelítésben ott feltételezhető az a nézet, hogy a könyvtárügy egy rossz (vagy tán jó?) politikai szisztémában azért igazán maradandó eredményeket ért el (ez egyébként kétségbevonhatatlan) mintegy dacolt az egész rendszer rátapadó, lehúzó elértektelenedésével. Pedig az elmúlt évek szakirodalmának átforgatása engem az ellenkezőjéről győz meg.

Gondoljanak az olvasási szokások átalakulásából adandó szükséges válaszok elmaradására, a könyvtárosképzés nehézségeire, említhetem a megoldatlan, megválaszolatlan szervezeti kérdéseket, az adott lehetőségekkel sem élő szakmai tanácsokat, a könyvtári (könyv)-ellátás mélyülő megoldatlanságát, a hálózatok fokozatos szétzilálódá-

sát, a központi szolgáltatások kiüresedését, a könyvtári vezető posztok hitbizomány jellegét.

Sorolható még, de a leginkább fájó és leghosszabban elhúzódó következmény a társadalomban, és a kultúra rendszerében elfoglalt pozíció erőteljes gyengülése. Ez nem egy-két év, nem egy-két rossz döntés és nem is egy-két rossz vezető "eredménye".

Ez a kiszolgáltatottság és kiszolgálás következménye, ez a visszahúzódás, a "jobb a bizonyosság, mint a bizonytalanság" szemléletének eredménye, talán egy szakma hibás "életérzésének" következménye. Ami a hosszútávon elhúzódó, elemeiben nehezen érzékelhető válság fő problémája és kiváltója, hogy a hierarchikus rend felbomlásával együtt a különböző szintek csak eltávolodtak egymástól, azok közben nem váltak, válhattak egyenjogúvá és a korábbi összekötő - nagyrészt hatalmi, bürokratikus - kapocs helyébe nem lépett semmi. Nincs igazi szakmai kommunikáció, nincs igazi szolgáltatási kapcsolat, csak emlékek vannak, emlékek kiváló programokról és kiváló tanítókról. De az emlékekből nehéz megélni, különösen ma, amikor már nem az a kérdések kérdése, hogy hány fedeles a könyvtár, hanem, hogy van-e fedele a könyvtárnak, vagy a képet megfordítva: van-e alapja a működésnek? Mert kihez forduljunk? Vegyük sorra!

A *fenntartó*, de minden más igazgatási felettes is (megye, minisztérium) teljes funkcionális bizonytalanságban szenved, jó néhány éve. Ennek eredője természetesen nem az, hogy úgymond "nem értenek hozzá", hanem ennél sokkal mélyebb és generálisabb okok: kinek az érdekeit képviselik, milyen felhatalmazás alapján, és ezeket az érdekeket milyen működési rendben képesek érvényesíteni. Ez egyértelműen legitimációs zavar, illetve a legitimáció hiánya. Ez áttevődik minden igazgatási szintnek megfelelő szakmai intézményre is, és mivel ebben a szisztémában a centrum az eszközök és jogosítványok nagy részét elvonta, ezért a problémák is ott csúcsosodtak ki. Bár, tehetjük hozzá szomorúan, éppen az eszközök és jogosítványok birtokában itt lehetett leginkább azt a látszatot kelteni, hogy gond egy szál sem! Gond az csak a végeken, a falvakban és a városokban van, ahol hát "valljuk be, sem a tanács, sem a könyvtáros nem biztosítéka az igényes működésnek". És közben ezek a könyvtárak magukra maradtak, az emlékeikből élő szakmai központok elhessegették azon lehetőség gondolatát is, hogy e könyvtárak egymással, és a társintézményekkel fogjanak össze. Ez utóbbtól különösen óvtak.

Ebből a szempontból én rendkívül kritikusnak érzem az elmúlt 4-5 évet, különösen mert ekkorra ezek a problémák túljutottak a diagnosztizálás szintjéről, akuttá váltak. Két nagy *szakmai központot* terhel elsősorban felelősség (az igazgatási szférát ebben már nem lehet hibáztatni, mert az önszerveződés lényege, hogy ettől elkülönülve, sőt legtöbbször ez ellen jön létre): a Magyar Könyvtárosok Egyesületét és a Könyvtártudományi és Módszertani Központot. Az elszalasztott lehetőség mindkettőnél ugyanaz: önmaga gyors mgújításával új, a szakmától kapott felhatalmazások alapján jogosult és képes lenne ezekben a gyötrelmesen nehéz időkben a szakma valós érdekeinek képviseletére és védelmére.

Az egyesületet évek óta kínozza a kit képviseljen kérdése, a könyvtárost, a könyvtárat vagy mindkettőt? Ma már egyre inkább úgy látom, a könyvtáraknak nem ebben a szervezetben van a helyük. Fontosabb és erősebb lehetne egy könyvtári kamara, mely természetesen együttműködne a Könyvtárosok Egyesületével, sőt támogatná azt, és tagságot kaphatna a Kulturális Kamarában.

Az egyesület, a könyvtári kamara, a különböző igazgatótanácsok jogosultak lehetnének a szakmai öngazgatásra, önkormányzatra, csúcsszervezet és érdekegyeztető mechanizmust hozhatnának létre, ellenőrizhetnék és irányíthatnák a központi intézményeket, tárgyalóképes partnerei lehetnének a könyvkiadásban, kereskedelemben érdekelt szervezeteknek. Részt tudnánk venni abban, a remélhetőleg nyilvános alkufolyamatban, mely az állam, és az önkormányzatok új típusú kulturális felelőssége körül zajlanak. Verseny folyik a közpénzekért, és azzal a folyamattal párhuzamosan a könyvtári szervezeten belül, főleg kívül, piacosodás megy végbe, de ezt mi még most is fanyalogva vesszük tudomásul. A piacon pedig leginkább a legszegényebb, legkisebb vevő jár rosszul.

Nem javul a pozíciónk a helyi önkormányzatokban sem! Kikkel kell megütköznünk? Az elementáris érdekek a kialakulatlan alkurendszerben, az (gyors) eredményben érdekelt pártok szemében előtérbe kerülnek.

Különösen aktuális a *használóhoz* fűződő új viszonyunk gyors megfogalmazása. Kit látunk a kölcsönzőpultnál, az olvasóteremben átlagot, vagy egyént, autonóm személyiséget? Ma segítségért az aggódó könyvtáros félelmében az *olvasóhoz* fordul. Segítsen! De vagyunk-e olyan jóban vele, elhiszi-e nekünk, hogy őt akarjuk szolgálni, van-e hitelünk nála? Partnerré válhat most hirtelen, amikor nincs is előzménye az elmúlt 40 évben, hogy valaha is megosztottuk volna vele a gondjainkat? Meg egyáltalán nem túl sok mindent kérnek ma az állampolgártól - aki egyébként is egyre szegényebb? Én is ezt a könyvtár-olvasó szövetséget tartom a legtermészetesebb együttműködésnek, de félek, csak hosszú távon lesz gyümölcsöző. Egy prosperáló társadalom vállalkozó, személyes ambícióval rendelkező, sikerorientált polgára fogja önmaga számára nélkülözhetetlenné tenni a könyvtárat.

Mit akar és mit tett a Könyvtárak Gazdasági Társasága?

Visszatérve a kiinduláshoz: amikor 1986-87-ben néhányan arról beszélgettünk, tenni kellene valamit annak érdekében, hogy kipróbáljuk a könyvtárak közötti együttműködés új, gazdaságorientált formáját, lényegében ezek a kérdések fogalmazódtak meg. Hogy a problémáncolatokat máig sorolom, annak az a magyarázata, hogy a Gazdasági Társaság működése már ebben a közegben megy végbe, már ezekre a problémákra kell/ene/ feleletet adnia.

Az alapgondolat a következő volt: próbáljuk ki egy viszonylag kis területen, az együttműködés új modelljét, pontosabban keressük meg azokat a közös problémákat, melyek azonosan jelentkeznek minden megyei könyvtár számára és ennek kezelésére hozzunk létre egy adekvát szervezetet. Úgy érzékeljük akkor, gondjaink egyik eredője, hogy megújulásunk - innovációnk - a kívánható mértéktől nagyon elmarad, ahhoz nem kapunk kellő ösztönzést és szakmai megerősítést azoktól, akiknek ez "hivatali" feladata lenne és egyenként sem rendelkezünk olyan pénzeszközökkel, melyek látható eredményhez vezetnének. Úgy gondoltuk, vannak olyan területei a munkánknak, ahol a kérdések külön-külön meg sem oldhatók, mert indokolatlanul zsákutcába tévednénk.

Mely területek jöhettek számításba:

- számítógépesítés
- beszerzés

- közös gyártás
- meglévő kapacitások feltárása
- könyvkiadás
- könyvrestaurálás
- új eljárások elterjesztése.

Az együttműködés szervezeti formájára két javaslat volt:

- Munkamegosztás alapján 1-1 könyvtár vállalkozzon bizonyos feladatok elvégzésére, tulajdonképpen ne jöjjön létre cégbírósnál bejegyzett szervezet. A koordinálást az igazgatótanácsi üléseken végeznénk el.
- Legyen bejegyzett, ha nem is jogi személyiséggel rendelkező szervezet.

Ez utóbbi mellett maradtunk végülis. Vagyis egy olyan jogi személlyel nem rendelkező gazdasági társaságot hoztunk létre, mely saját nevén jogokat ugyan szerezhet, de működése teljesen beépül a gesztorintézménybe, gazdálkodására annak előírásai alkalmazhatók. Ez a forma jelentős előnyöket jelentett, hiszen nem kellett külön apparátust alkalmazni, nem fizettünk adót, stb.

A megalakulás időpontja 1988. április 26, a hús alapító tag a 19 megyei könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. (Később az 1989. évtől csatlakozott az OSZK KMK és az Állami Gorkij Könyvtár.)

A társasági szerződésben az alábbiakat fogalmaztuk meg:

- “A társaság célja a művelődéspolitikai döntésekben és a könyvtárügyi jogszabályokban meghatározott célok és feladatok gyakorlati megvalósítása, a tagkönyvtárak által létrehozott szakmai orientációjú országos gazdasági társaság által, szoros összehangoltságban és együttműködésben az irányító, a szakmai és érdekképviseleti szervekkel.
- A társaság tevékenységi köre a teljes könyvtári működés, működtetés korszerűsítése, új eljárások bevezetése, a könyvtárak közötti gazdasági együttműködés szervezése, a közös beszerzés és hasznosítás. A tevékenységi körben meghatározott feladatok, eredmények végzésére szervezi a tagok közötti hatékony információcserét, összehangolja a különböző fejlesztéseket, együttműködések, együttműködik más szervezetekkel, javaslatokat, ajánlásokat dolgoz ki, tapasztalatcserét és tájékoztatókat szervez.”

A Gazdasági Társaság döntéshozó szerve az igazgatótanács lett, míg a folyó ügyek vitelére három fős ügyvezető titkárság jött létre. A gesztorintézmény vezetője egyben az ügyvezető titkár szerepét is ellátja.

Ismeretlen, a könyvtári tevékenységtől nagyrészt idegen döntési rend, a hatékony, tevőleges részvételre számító működés sok nehézséget, nehézkességet eredményezett. Ezek feloldására, átalakítására az eddig eltelt idő semmiképpen nem volt elegendő. A komoly tapasztalatot adnak a most átalakuló szervezet újraindításához.

A megalakulással egyidőben két évre (1988-89) szóló program készült, az alábbi feladatokkal:

- Készüljön el egy összehangolt számítógépesítési koncepció.
- Ennek alapján rendeljük meg, dolgoztassuk ki a különböző részprogramokat.
- Készüljön terv a közös többpéldányos másolásra vagy mikrofilmezésre.
- Tárjuk fel az intézmények szabad kapacitását, rögzítsük mely intézmény mit tud vállalni a többieknek.
- Vizsgáljuk meg a regionális könyvrestauráló műhelyek létrehozását.

- Közösen finanszírozzunk bizonyos könyvtári kiadványokat.
- Szervezzünk tanulmányutat Ausztriába, a könyvtárak számítógépesítése ügyében.
Ezen vállalt feladatok közül az utóbbi 5 (3-7 pontig) kisebb-nagyobb döccenőkkel, (néhányban a GT erejét meghaladó nagyságrendek miatt) végbement, lebonyolódott, vagy teljesen elmaradt, mint pl. restauráló műhelyek létrehozása. Az igazán izgalmas kérdésekké, különböző okokból a számítógépesítéssel kapcsolatos programpontok váltak.
- Több könyvtár önálló fejlesztésben elért bizonyos eredményeket és ezek átvételére nagy igény mutatkozott.
- Most jutottak eszközökhöz a könyvtárak, de tesztelt, mondjuk a KMK által ajánlott programok nem álltak rendelkezésre.
- Ez a könyvtári terület nem rendelkezett (ma sem rendelkezik!) átfogó, a kapcsolódásokat lehetővé tevő egységes számítógépes koncepcióval.
- A számítógépesítés anyagi támogatására mód nyílt a Kulturális Alapból.
Ennek hatására a GT központi kérdésévé vált a számítógépesítés, mely a legtöbb felmutatható eredményt, a legtöbb vitát és buktatót hozta létre. Meggyőződésem, hogy hibás ebben az az igazgatótanácsai határozat, mely szerint felesleges elkészíteni a számítógépesítési koncepciót, erre kár energiát, pénzt és időt áldozni, hanem meg kell vásárolni vagy ki kell dolgoztatni a konkrét programokat, ezeket el kell terjeszteni a szakmában. Úgy ítélem meg, hogy ugyan nem tévedtünk tévútra, de mindenesetre sok lett a bizonytalanság, a kapkodás.

Mi is történt?

A Gazdasági Társaság megvette a TEXTAR adatbáziskezelő programot, mely fontos lépés volt egy elképzelt közösen kifejlesztendő adatbázis megalapozásához. De abban az értelemben váratlanul érte az intézményeket, hogy alkalmazásához alig 1-2 helyen voltak meg a személyi feltételek, az egyhetes betanító tanfolyam csak a géppel és működésével való ismerkedésre volt elegendő.

Az adatbázis létrehozásának mindenki által elfogadható legtermészetesebb útja az lett volna, ha a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) rekordjait át tudtuk volna venni, illetve a korábbi időszakban keletkezett dokumentumokat a nemzeti bibliográfia szellemében tápláljuk be az adatbázisba. Hosszú és gyötrelmes, tulajdonképpen az egész 1989. évet kitöltő huzakodás kezdődött. Végül is a MNB-től való elállásunkat az alábbiak motiválták:

- Bizonytalannak éreztük és érezzük az MNB-hez való hozzájutást, különösen annak időpontját.
- Az MNB nyújtotta mélységű leírás talán nem feltétlenül kell a mi könyvtárainkban számítógépes formában (analitikák kérdése).
- Nekünk kellett volna elkészíttetnünk, igen nagy összegért a konvertáló programot.
- Rugalmasabbnak és időben korábban megvalósíthatónak tűnő ajánlatot adott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Ennek lényege: a TEXTAR program segítségével feldolgozzák az 1965-1989. évek között Magyarországon megjelent könyveket, (mintegy 50000 tétel), ezt negyedéves ütemezésben megküldik mágneslemezen a könyvtárnak. Az elkészítési határidő a szerződés aláírásától számítot 15 hónap, nagyjából az 1990-es év vége.

Most, 1989 év végén az első próbaadatállomány került el a 22 tagintézményhez, ismerkedés és tesztelés céljából. Készült javaslat a különböző funkcionális adatbázisok és részprogramok TEXTAR alapú elkészítésére, a kölcsönzés mellett a szerzeményezés, a feldolgozás, az állományellenőrzés stb. számítógépes megtámogatására is.

Átalakulás

Az új Társasági Törvény szükségessé tette a Gazdasági Társaság átalakulását. Az ezzel foglalkozó 1989. december 14-i igazgatótanácsi ülés a Könyvtári Egyesülés létrehozása mellett döntött. Bár az átalakulás látszólag formális aktus, de elhatározásunk és terveink szerint a feszezebb szervezeti keret, a nagyobb hatékonyságra való tudatos törekvés az eredményekben kell, hogy megmutatkozzon.

Ez a szervezeti forma alkalmas az érdekvédelmi típusú és a gazdálkodási jellegű feladatok együtt tartására. Talán az "érdekvédelem" kifejezés felcserélhető az "érdekérvényesítő" kifejezéssel és azt az érdekérvényesítést elsősorban a tagintézmények gazdasági tevékenységével kapcsolatban kívánja végezni. Minden olyan területen, ahol a könyvtárak vevőként, megrendelőként lépnek fel, ott szükség lehet, szükség van az összehangolt közös cselekvésre, akár a pénzeszközök egyesítésével, akár a közös beszerzéssel, akár az elvárások közös megfogalmazásával. Valószínű, hogy meg kell ismerkednünk a bankvilág nyújtotta szolgáltatásokkal is. Itt elsősorban a lízingre gondolhatunk. Az egyik fő működési terület a közös beszerzés lesz, ami ebben a szervezeti keretben szabályos kereskedelemmé is válhat. Ez alkalmat ad a nagy- és kiskereskedelem közötti árrés részbeni megtartására és a nagybani vásárlás előnyeire. Új partnereket kereshetünk bel- és külföldön, akik a könyvtárak speciális igényeit jobban szolgálják.

Alapfeladatunknak képzeljük a számítógépesítés és egyáltalán a gépesítés segítségét. Elsősorban úgy, hogy kipróbálásra gépeket kérünk, melyeket megfelelő esetben ajánlanánk a tagintézményeknek, illetve speciális hardverek és szoftverek gyártását, készítését kezdeményeznénk. Szeretnénk a különböző nemzeti fejlesztési programokhoz a saját eszközeink és lehetőségeink összehangolásával csatlakozni (pl. IIF). Konkrét programunk 1990. márciusára készül el, amikor azt a szakasjtóban közzétesszük.

A Könyvtári Egyesülés már nyitott szervezatként működik és nem korlátozódik a hálózati szerepkörű könyvtárak összefogására. Majd várjuk tagjaink közé a könyvtárakat, információ feldolgozással és terjesztéssel foglalkozó szervezeteket, valamint azokat az intézményeket, vállalatokat stb., melyeknek munkája kötődik a könyvtárakéhoz.

Az átalakuló szervezet 3,2 millió Ft vagyonnal kezdi működését és tagjaitól évi rendszeres hozzájárulást vár a működéshez, illetve a gazdálkodást lehetővé tevő vagyonhoz. Ez utóbbiakat a közösen elfogadott program ismeretében határozza meg az igazgatótanács.

A Könyvtári Egyesülés szeretne a különböző feladatkörű könyvtári szervezetek jó együttműködő partnerévé válni, szeretne ötleteket és javaslatokat kapni és segítséget a megvalósításban. A Könyvtári Egyesülés, akár csak a Könyvtárak Gazdasági Társasága az együttműködés egy lehetséges formája kíván maradni.